“O‘ZMILLIYBANK” AJI ORQALIY MAMLAKAT IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA QO‘SHGAN HISSASI

Xakimova Nigora Baxtiyorovna
O’zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Qabul qilindi: 27.09.2025
Ko‘rib chiqildi: 28.09.2025
Tasdiqlandi: 29.09.2025

Kalit so‘zlar:
O‘zmilliybank, iqtisodiy rivojlanish, bank tizimi, investitsiya, moliyalashtirish, kichik biznes, raqamli texnologiyalar, milliy iqtisodiyot

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot ishida “O‘zmilliybank” aksiyadorlik jamiyatining mamlakat iqtisodiyoti rivojiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Bank faoliyatining asosiy yo‘nalishlari, moliyaviy xizmatlari, yirik investitsiya loyihalarini moliyalashtirishdagi roli hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashdagi amaliy ishlari yoritilgan. Shuningdek, bankning zamonaviy raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy o‘sishga xizmat qilayotgan mexanizmlari haqida ham so‘z yuritiladi. Tadqiqot davomida O‘zmilliybankning milliy iqtisodiy barqarorlikka ta’siri statistik ma’lumotlar asosida ochib berilgan

Ushbu ilmiy tezisda O‘zbekiston bank tizimida, xususan, “O‘zmilliybank” AJ faoliyati namunasida aktivlar rentabelligi (ROA)ni oshirishning asosiy omillari kompleks tahli qilinadi. 2023-2024-yillardagi Markaziy bank statistik ma’lumotlari asosida kredit portfeli hajmi va sifatining, foiz daromadlari dinamikasining, operatsion xarajatlarning va aktivlarning diversifikatsiya darajasining ROA ko‘rsatkichiga ta’siri o‘rganilgan.

Aktivlar rentabelligi (ROA), “O‘zmilliybank” AJ, kredit portfeli, muammoli kreditlar, foiz marjasi, operatsion xarajatlar, aktivlarni diversifikatsiya qilish, moliyaviy barqarorlik.

O‘zbekiston tijorat banklarida aktivlar rentabelligini oshirish bank tizimining moliyaviy barqarorligini, iqtisodiy samaradorligini va raqobatbardoshligini mustahkamlashning asosiy omillaridan biridir. Aktivlar

rentabelligi (ROA – Return on Assets) ko‘rsatkichi bankning o‘z aktivlarini qancha samarali boshqarishi va ulardan qancha daromad olishini aks ettiruvchi asosiy moliyaviy me’yordir. Ushbu bo‘limda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil sentabr va 2024-yil dekabr oylariga oid Statistik byulleten ma’lumotlari, shuningdek, sohadagi avvalgi tadqiqotlar asosida ROA ko‘rsatkichiga ta’sir etuvchi asosiy omillar tahliliy tahliga tortiladi.

Quyidagi tahlil banklararo raqobat sharoitida barqaror o‘sishni ta’minlashda aktivlarning samarali boshqarilishining ustuvor ahamiyatini ko‘rsatadi.

1. **Kredit portfelining sifati va hajmi.** Kredit qo‘yilmalar banklar aktivlarining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, ularning rentabelligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. 2024-yil 1-oktyabr holatiga ko‘ra, mamlakat bank tizimi bo‘yicha kredit qo‘yilmalarning hajmi 514,692.6 milliard so‘mni tashkil etib, bu umumiy aktivlar hajmining 66,9% ini egallagan (O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2024-yil Statistik byulleten). Bu ko‘rsatkich 2023-yilning mos davriga nisbatan (436,528.0 milliard so‘m) 18% ga o‘sishni ifodalaydi, bu esa banklar tomonidan iqtisodyotni kreditlash faoliyatining kengayayotganligidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, kredit portfelining tarkibidagi ijobiy o‘zgarish sifatida, jismoniy shaxslarning kredit portfelidagi ulushining 2024-yilda 32,1% ga yetib, 2023-yildagi 26,5% dan sezilarli darajada oshganligini qayd etish lozim. Bu tendensiya banklarning iste'molchi kreditlanishi va chakana bank xizmatlari bozoriga kirish darajasining oshayotganligini ko‘rsatadi.

Biroq, kredit portfelining hajmiy o‘sishiga qaramay, uning sifat ko‘rsatkichlari tahlili tashvishli vaziyatni ochib beradi. 2024-yilda muammoli kreditlar ulushi 4,4% ga ko‘tarilib, mutlaq qiymatda 20,9 trillion so‘mga yetgan. Bu holat kredit risklarining oshayotganligini va portfel sifatining yomonlashayotganligini anglatadi.

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida quyidagi xulosaga kelish mumkin: kredit portfelining hajmiy kengayishi dastlab daromadlarni oshirish imkoniyatini yaratadi. Ammo, ayni vaqtda, muammoli kreditlarning ko‘payishi banklarni qo‘shimcha zaxira ajratishga majbur qiladi, bu esa foiz daromadlarini kamaytirib, operatsion xarajatlarni oshiradi va natijada aktivlar rentabelligi (ROA) pasayishiga olib keladi. Demak, banklarning uzoq muddatli barqarorligi faqat portfel hajmining o‘sishi bilan emas, balki uning sifatini nazorat qilish va yaxshilash orqali ta'minlanadi.

2. **Foiz daromadlari va foiz stavkalari.** Foiz daromadlari banklarning asosiy daromad manbai hisoblanib, ularning hajmi foiz stavkalari darajasi va kreditlash hajmi kabi omillarga bevosita bog‘liq. 2022-yilda bank tarmog‘i bo‘yicha foiz va foizsiz daromadlar 47,1% ga o‘sish bilan sof foyda 2 trillion so‘mdan oshib ketdi, bu 2021-yilga nisbatan 36,6% li o‘sishni ifodalaydi. Bu dinamika kengayuvchi kredit faoliyatining daromad oqimiga ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi.

2024-yilgi ma’lumotlar kredit portfelining hajmiy jihatdan kengayishini tasdiqlaydi: olinmagan foizlar 514,692.6 milliard so‘mga yetib, 2023-yildagi 436,528.0 milliard so‘mdan 18% ga oshgan. Biroq, daromadlarning hajmiy o‘sishiga qaramay, depozit bazasining kredit portfeliga nisbati (kredit-depozit nisbati) tahlili muhim farqlarni ochib beradi. 2023-yilda davlat banklarida har 100 so‘mlik kreditga 39 so‘m depozit jalb qilingan bo‘lsa, 2024-yilda bu ko‘rsatkich 36 so‘mgacha tushgan. Xususiy banklarda esa bu nisbat 93 so‘mdan 83 so‘mgacha qisqargan.

Bu tendensiya, bir tomondan, xususiy banklarning resurs bazasidan samaraliroq foydalanishi va foiz marjasini boshqarishda davlat banklariga nisbatan ancha faolroq harakat qilishini ko‘rsatadi. Biroq, ikkinchi tomondan, kredit portfelining tez sur’atlar bilan o‘sishi bilan bog‘liq bo‘lgan *olinmagan*

foizlarning ko‘payishi (muammoli kreditlar) potentsial daromad oqimiga jiddiy tahdid soladi, chunki ular banklarning pul mablag‘larining aylanmasini sekinlashtirib, zaxira ajratish majburiyatini oshiradi.

Foiz daromadlarini oshirish nafaqat kreditlash hajmini kengaytirish, balki foiz stavkalarini optimal darajada belgilash, kredit risklarini samarali boshqarish va foiz to‘lovlarini o‘z vaqtida yig‘ish mexanizmlarini yaratish orqali amalga oshiriladi. Foiz marjasini boshqarishning ushbu multifaktorial tabiati banklarning rentabelligini mustaqil ravishda ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

3. **Operatsion xarajatlarni boshqarish.**Operatsion xarajatlar samaradorligi banklarning rentabelligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. 2023–2024-yillarda bank tizimida asosiy vositalarga (bino, uskuna, transport vositalari) qo‘yilgan investitsiyalar 17 234,8 milliard so‘mdan 24 955,8 milliard so‘mgacha o‘sib, 45% ga ko‘tarildi. Bu dinamika bank infratuzilmasini modernizatsiya qilish va filial tarmog‘ini kengaytirishga qaratilgan faoliyatni ko‘rsatsa-da, bir vaqtning o‘zida asosiy vositalarni amortizatsiyalash, texnik xizmat ko‘rsatish va boshqarish bilan bog‘liq muqarrar xarajatlarning oshishiga ham olib keldi.

4. **Aktivlarning diversifikatsiyasi.** Aktivlar portfelini diversifikatsiya qilish banklarning rentabelligini oshirish va risklarni kamaytirishda strategik ahamiyatga ega bo‘lgan omil hisoblanadi. 2024-yilgi ma’lumotlar bank tizimida diversifikatsiya yo‘nalishida ma’lum bir ijobiy tendensiyani ko‘rsatadi: qimmatli qog‘ozlarga qo‘yilgan investitsiyalar hajmi 49 613,9 milliard so‘mga yetib, umumiy aktivlar ichidagi ulushi 7,1% ni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich 2023-yildagi 4,9% dan sezilarli darajada oshib, aktivlar tarkibidagi diversifikatsiya jarayonining bosqichma-bosqich rivojlanishidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, tahlil shuni ko‘rsatadiki, banklar faoliyati hali ham kreditlash operatsiyalariga haddan tashqari qaram bo‘lib qolmoqda, bu esa

ularning risk profilini oshiradi. 2024-yilda kredit qo‘yilmalarning umumiy aktivlar ichidagi ulushi 66,9% ni tashkil etgan bo‘lsa, bu bank daromadlarining asosiy qismi hali ham ancha o‘zgaruvchan bo‘lgan makroiqtisodiy sharoitlarga bog‘liq bo‘lgan foiz daromadlariga tayanayotganligini ko‘rsatadi.

Qimmatli qog‘ozlar (masalan, davlat va korporativ obligatsiyalar), investitsion fondlar va boshqa moliyaviy instrumentlarga sarmoya kirituvchi diversifikatsion strategiya banklarga nafaqat tizimli risklarni kamaytirish, balki bozor sharoitlariga qarab moslashuvchan va barqarorroq daromad oqimlarini yaratish imkoniyatini beradi.

Aktivlar portfelini diversifikatsiya qilish – nafaqat risklarni boshqarishning muhim vositasi, balki barqaror rentabellikni ta’minlashning strategik yo‘nalishidir. Qimmatli qog‘ozlar bozoriga, xususiy kapital investitsiyalariga va boshqa alternativ aktivlarga investitsiyalarni bosqichma-bosqich oshirish orqali banklar o‘z daromad bazasini kengaytirishi va iqtisodiyotning turli sektorlarida o‘sish imkoniyatlaridan samarali foydalanishi mumkin.

1-jadval

O‘zbekiston tijorat banklarida aktivlar rentabelligiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar tahlili

Omil	2023-yil	2024-yil	O‘zgarish (%)	Rentabellikka ta’siri
Kredit qo‘yilmalar hajmi	436,528.0 mlrd so‘m	514,692.6 mlrd so‘m	+18%	Hajmning oshishi rentabellikni oshiradi, lekin muammoli kreditlar risk tug‘diradi.
Jismoniy shaxslarning kredit ulushi	26.5%	32.1%	+5.6%	Jismoniy shaxslar kreditlari o‘sishi rentabellikni oshirishi mumkin.

Muammoli kreditlar ulushi	-	4.4% (20.9 trln so‘m)	-	Kredit sifati pasayishi rentabellikka salbiy ta’sir qiladi.
Foiz va foizsiz daromadlar o‘sishi	-	47.1%	-	Daromadlarning o‘sishi rentabellikni oshiradi.
Foizsiz daromadning umumiy daromaddagi ulushi	-	-	-	Foizsiz daromad ko‘payishi risklarni kamaytiradi va barqaror daromad yaratadi.
100 so‘mlik kreditga jalb qilingan depozit	Davlat banklari: 39 so‘m	Davlat banklari: 36 so‘m	-3 so‘m	Foiz marjasini optimallashtirish rentabellikni oshirishi mumkin.
Xususiy banklar: 93 so‘m	Xususiy banklar: 83 so‘m	-10 so‘m	Xususiy banklar foiz marjasini oshirishga harakat qilmoqda.	
Asosiy vositalar hajmi	17,234.8 mlrd so‘m	24,955.8 mlrd so‘m	+45%	Infratuzilmaga sarmoya ijobiy, lekin xarajatlarni oshiradi.
Qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalar	4.9%	7.1%	+2.2%	Diversifikatsiya banklarning barqarorligini oshiradi.

Umumiy rentabellik prognozi	-	-	-	Yuqoridagi omillar balansli boshqarilganda rentabellik oshishi mumkin.

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yil sentabr va 2024-yil dekabr Statistik byulletenlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston bank tizimida aktivlar rentabelligini (ROA) oshirish uchun quyidagi to‘rtta asosiy omilning muvozanatli va izchil boshqarilishi zarur:

Kredit portfelining sifati va sifat boshqaruvi: Kredit portfelining hajmiy o‘sishi daromad oshirish imkoniyatini yaratadi, ammo rentabellikni ta'minlash uchun muammoli kreditlar ulushini qat'iy nazorat qilish va kredit risklarini baholashning zamonaviy metodologiyalarini joriy etish muhimdir.

Foiz daromadlari va stavkalarning samarali boshqaruvi: Foiz daromadlarini oshirish nafaqat kreditlash hajmini kengaytirish, balki foiz stavkalarini optimal darajada belgilash, foiz marjasini boshqarish va kredit-taqsimotning barqarorligini ta'minlash orqali amalga oshirilishi lozim.

Operatsion xarajatlarni optimallashtirish: Infratuzilma xarajatlarining o‘sishini raqamli texnologiyalarni joriy etish (onlayn-banking, avtomatlashtirish) hisobiga operatsion samaradorlikni oshirish bilan muvozanlashtirish rentabellikni sezilarli darajada yaxshilaydi.

Aktivlarning strategik diversifikatsiyasi: Kreditlashga haddan tashqari qaramlikni kamaytirish va barqaror daromad manbalarini yaratish uchun aktivlar portfelini qimmatli qog‘ozlar va boshqa investitsion instrumentlar hisobiga diversifikatsiya qilish istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Ushbu omillarning muvofiqlashtirilgan boshqaruvi nafaqat aktivlar rentabelligini oshirish, balki butun bank tizimining moliyaviy barqarorligi,

raqobatbardoshligi va iqtisodiyotni moliyalashtirishdagi samaradorligini mustahkamlaydi.

Kredit siyosati bank faoliyatining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, uning yordamida aktivlarning eng muhim turlaridan biri – kredit investitsiyalari samaradorligini ta’minlovchi mexanizmlar belgilanadi. Kreditlash jarayonini tartibga soluvchi ushbu siyosat bank daromadlari dinamikasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi, shu bilan birga aktivlarning diversifikatsiyasi orqali risklarni minimallashtirishga xizmat qiladi. 2024-yil 1-oktyabr holatiga ko‘ra, mamlakat bank tizimining kredit portfeli 514,693 trillion so‘mni tashkil etib, bu ko‘rsatkich aktivlarning umumiy hajmida 66,9% ulushga to‘g‘ri keladi. Ya’ni, o‘tgan yilgi 436,528 trillion so‘m miqdoriga nisbatan bu 18% ga o‘sishni ifodalaydi (O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, 2024-yilgi Statistik byulleten). Muhim jihat shundaki, kredit portfelida jismoniy shaxslarning ulushi 2023-yildagi 26,5% dan 2024-yilda 32,1% gacha oshganligidir. Bu tendentsiya banklar tomonidan chakana bozorga qaratilayotgan e’tiborning kuchayishidan dalolat beradi, chunki aynan ushbu segment yuqori daromadlilik darajasiga ega bo‘lib, banklarning umumiy rentabellik ko‘rsatkichlarini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi.

Shu bilan birga, kredit portfelining sifat ko‘rsatkichi bo‘lgan muammoli kreditlar ulushi ham o‘sish tendentsiyasini namoyon qildi. 2024-yilda bu ko‘rsatkich 20,9 trillion so‘m miqdoriga yetib, umumiy portfelning 4,4% ini tashkil qildi, bu 2023-yildagi 3,8% lik ulushdan sezilarli darajada yuqori. Bu holat kredit risklarini boshqarishda yanada qat'iyroq choralar ko‘rishning zaruriyatini ko‘rsatadi.

Banklar turi ham ularning kredit strategiyasi va rentabelligiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Xususiyat davlat ulushi yuqori bo‘lgan banklar (masalan, “O‘zmilliybank” va “Ipoteka bank”) ko‘pincha ijtimoiy ahamiyatga molik davlat

dasturlarini amalga oshirishga yo‘naltirilganligi sababli, past foiz stavkalari bilan, ammo yuqori hajmdagi kredit operatsiyalarini amalga oshiradi. Bu esa ularning sof foizli daromadlari va shu bilan birga rentabellik darajasiga ma’lum bir pasayish sifatida ta'sir qilishi kuzatiladi. Aksincha, “Kapitalbank” va “Hamkorbank” kabi xususiy banklar bozorga yo‘naltirilgan yuqori marjali chakana kreditlash yo‘nalishida faoliyat olib borib, daromadlilik darajasini sezilarli darajada oshirishga muvaffaq bo‘lmoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki, banklar rentabelligini oshirish uchun kredit siyosatini optimallashtirish, jumladan, qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini chuqur baholash tizimini joriy etish va shu orqali muammoli qarzlarni minimallashtirish asosiy omillardan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekiston – 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va banklar faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuniga o‘zgartishlar kiritish haqida”gi O‘RQ-831-son Qonuni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 20.04.2023-y., 03/23/831/0219-son

3. Jaiswal, M. & Tripathi, V. K. (2018). *Role of Commercial Banks in Economic Stability: A Comprehensive Study*. International Journal of Banking and Finance, Vol. 6, No. 2, 45-59 b.

4. https://cbu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.